

AB

Αριθμ. Αποφ. 115/2012

ΤΟ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΕΦΕΤΕΙΟ ΧΑΝΙΩΝ

ΑΚΥΡΩΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Αποτελούμενο από τα μέλη του: Γεώργιο Σκουλούδη, Πρόεδρο Εφετών Δ.Δ., Ευαγγελή Νικ. Μπράμη και Βασίλειο Καφτεράνη, Εφέτες, Διοικητικών Δικαστηρίων,

συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στα Χανιά στις 17 Μαΐου 2012, ημέρα Πέμπτη και ώρα 11.30', με τη συμμετοχή και της γραμματέα Παγώνας Σεργάκη, δικαστικής υπαλλήλου,

για να δικάσει την αίτηση με χρονολογία κατάθεσης 22-6-2011,

Των: 1) Ελένης Βασσάλου, 2) π. Γεωργίου Σπανουδάκη 3) Αικατερίνης Κόλια, 4) Ελένης Λιλικάκη, 5) Αικατερίνης Μάντακα, 6) Κυριακής Ματσαμάκη, 7) Καλλιόπης Μαυροματάκη, 8) Ελένης Παπαδαντωνάκη, 9) Αργυρώς Τζαγκαράκη, Θεολόγων καθηγητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων, απάντων κατοίκων Χανίων, οι οποίοι παραστάθηκαν μετά του πληρεξουσίου δικηγόρου Χανίων Σπύρου Λιονάκη,

κατά α) του Υπουργού Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (και ήδη Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού –Π.Δ. 85/2012 Α' 141), β) του Προϊσταμένου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων, για τους οποίους παραστάθηκε ο Πάρεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους Ιωάννης Αλεξανδράκης,

Η αίτηση αυτή στρέφεται κατά της τεκμαιρόμενης σιωπηράς απόρριψης της υπ' αριθμ. 368-22.1/27-1-2011 αίτησης-ένστασης των αιτούντων προς τον Προϊστάμενο της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων.

Η εκδίκαση της υπόθεσης άρχισε με την ανάγνωση της έκθεσης-εισηγήσης της Εισηγήτριας Εφέτη Ευαγγελής Νικ. Μπράμη.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το Δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη, και αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα

σκέφθηκε κατά το νόμο.

1.Επειδή, για την άσκηση της αίτησης ακύρωσης (ΑΚ 179/2011) καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο (Σειράς Α' 2967906, 1024805/2011 ειδικά έντυπα).

2.Επειδή, η υπό κρίση αίτηση, όπως συμπληρούται από το δικόγραφο προσθέτων λόγων, στρέφεται, καθ' ερμηνεία του περιεχομένου της, κατά της παράλειψης οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας του Προϊσταμένου της Διεύθυνσης της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων συντελεσθείσας λόγω άπρακτης παρόδου τριμήνου από την υποβολή της, να αποφανθεί επί της υπ' αριθμ. 368-22.1/27-1-2011 αίτησης-ένστασης των αιτούντων προς ρύθμιση από τον ως άνω Προϊστάμενο ζητημάτων που προέκυψαν σε σχολεία της περιοχής ευθύνης του σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών, καθώς και κατά κάθε άλλης συναφούς, προγενέστερης μεταγενέστερης πράξης ή παράλειψης της Διοίκησης και ιδίως της τυχόν ρητής απόρριψης της προαναφερόμενης αίτησης.

3.Επειδή, ο Ν. 702/1977 (Α' 268), όπως τροποποιηθείς ισχύει, στο άρθρο 1 ορίζει ότι «1. Στην αρμοδιότητα του τριμελούς διοικητικού εφετείου υπάγεται η εκδίκαση αιτήσεων ακυρώσεως ατομικών πράξεων διοικητικών αρχών που αφορούν:α)..... δ) την εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας για τους μαθητές, σπουδαστές, φοιτητές, υποτρόφους και μετεκπαιδευομένους». Ενόψει αυτής της ρύθμισης, και δεδομένου ότι η υπό κρίση διαφορά προκύπτει από παραλείψεις οργάνου της Διεύθυνσης της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων, οι οποίες αναφέρονται κατά τον προέχοντα χαρακτήρα τους στην εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας περί μαθητών όχι γενικώς και απροσώπως αλλά στο Ν. Χανίων, το Δικαστήριο τούτο είναι αρμόδιο καθ' ύλη και κατά τόπο προς εκδίκαση της αίτησης ακύρωσης (πρβλ. ΣτΕ 2176/1998 και ΔΕΑ 436/2007).

4.Επειδή, οι αιτούντες με έννομο συμφέρον κατά την έννοια του άρθρου 47 παρ. 1 του Π.Δ. 18/1989 «Κωδικοποίηση διατάξεων νόμων για το Συμβούλιο της Επικρατείας» (Α' 8), το οποίο εφαρμόζεται στην παρούσα διαδικασία κατ' άρθρο 4 του Ν. 702/1977, ασκούν την κρινόμενη αίτηση λόγω της ιδιότητάς τους ως θεολόγων καθηγητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων, όπου και δημιουργήθηκε η υπό κρίση διαφορά (Ολ. ΣτΕ 2411/2012, 1854/1990 βλ. και ΣτΕ 193/2012). Εξάλλου, οι αιτούντες παραδεκτώς ομοδικούν, προβάλλοντες κοινούς λόγους ακύρωσης στηριζόμενους στην ίδια πραγματική και νομική βάση (πρβλ. ΣτΕ 2274/2011 σκέψη 6^η).

5.Επειδή, περαιτέρω, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 45 του Π.Δ/τος 18/1989, αίτηση ακύρωσης επιτρέπεται μόνο κατά των εκτελεστών

2^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

πράξεων των διοικητικών αρχών και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, δηλαδή των πράξεων, δια των οποίων εκδηλώνεται βούληση διοικητικού οργάνου, σκοπούσα στην παραγωγή εννόμου αποτελέσματος έναντι των διοικουμένων και οι οποίες (πράξεις) είναι δεκτικές άμεσης εκτέλεσης δια της διοικητικής οδού. Κατά δε την παρ. 4 του ίδιου άρθρου, στις περιπτώσεις που ο νόμος επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστής πράξης, η οποία υπάγεται στους όρους της παρ. 1, η αίτηση ακύρωσης είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια (ΣτΕ 3019/2011 στην οποία μνημονεύεται και η ΣτΕ Ολομ. 1886/1967, επίσης πρβλ. ΣτΕ 2274/2011 σκέψη 9^η), η οποία εκδηλούται με την πάροδο άπρακτης της ειδικής προθεσμίας που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αίτησης στη Διοίκηση (ΣτΕ 2770/2011). Στην περίπτωση δε αυτή παραδεκτώς ασκείται η αίτηση ακύρωσης μόνο εάν κατά το χρόνο της άσκησής της εξακολουθεί να οφείλει η διοικητική αρχή να εκδώσει την εκτελεστή διοικητική πράξη (ΣτΕ 4457/2010).

6.Επειδή, η κρινόμενη διαφορά δημιουργήθηκε, όπως προκύπτει από τα στοιχεία δικογραφίας και τα εκατέρωθεν ιστορούμενα ως εξής: Ο Ειδικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων του Ενιαίου Διοικητικού Τομέα Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης-Διευθύνσεις Σπουδών Π/βάθμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης-Τμήματα Γ' και Γ' είχε αποστείλει προς όλους τους αρμόδιους φορείς τις εξής εγκυκλίους: Πρώτον, την υπ' αριθμ. πρωτ. 91109/Γ2/10-7-2008 με θέμα: «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων» σύμφωνα με την οποία «1...2.Ύστερα από την υποβολή ερωτημάτων σχετικά με το θέμα της απαλλαγής των μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών σας κάνουμε γνωστό, ότι για την απαλλαγή αυτή απαιτείται υπεύθυνη δήλωση του κηδεμόνα του μαθητή αν είναι ανήλικος ή του ιδίου αν είναι ενήλικος, στην οποία θα αναφέρεται η επιθυμία απαλλαγής, χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής». Δεύτερον, την εγκύκλιο υπ' αριθμ. πρωτ. 10407/Γ2/4-8-2008 με το ίδιο θέμα και σε συνέχεια της προηγούμενης εγκυκλίου προκειμένου να αποσαφηνιστούν τυχόν παρερμηνείες που δημιουργήθηκαν με αφορμή τη διαδικασία απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών και

διευκρινίστηκαν τα εξής: «α) Το μάθημα των Θρησκευτικών διδάσκεται σε όλες τις σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με τα επίσημα υποχρεωτικά Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα που έχουν καθοριστεί από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. β) Για τους γονείς των ανηλίκων μαθητών ή τους ίδιους τους μαθητές, εάν είναι ενήλικοι, που για λόγους συνείδησης δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν είναι αναγκαία η αιτιολόγηση της άρνησης στην υπεύθυνη δήλωση που απαιτείται διαδικασία άλλωστε που ακολουθείται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση για πάρα πολλά χρόνια. γ) Η ανωτέρω εγκύκλιός μας εναρμονίζει με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ανεξάρτητων αρχών της χώρας μας». Και τρίτον, την εγκύκλιο αριθμ. πρωτ. Φ12/977/109744/Γ1/26-8-2008 με θέμα: Απασχόληση μαθητών με το εξής περιεχόμενο : «Σας ενημερώνουμε, ότι οι μη Ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, οι οποίοι σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 104071/Γ2/4-8-2008 εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών για λόγους συνείδησης, κατά την ώρα διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος παρακολουθούν υποχρεωτικά τη διδασκαλία διαφορετικού διδακτικού αντικειμένου σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης. Στην περίπτωση, που η συγκεκριμένη τάξη λειτουργεί μόνο με ένα τμήμα, οι μαθητές αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται για το σκοπό αυτό από το Σύλλογο Διδασκόντων του Σχολείου. Για μεν τους αλλοδαπούς το πρόγραμμα αφορά στο μάθημα της ελληνικής γλώσσας, για δε τους υπόλοιπους μάθημα ανάλογο με τις μαθησιακές τους ανάγκες». Η Ένωση Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΕΛΜΕ) Χανίων ωστόσο απηύθυνε το με αριθμ. πρωτ. 630/21-9-2010 έγγραφο προς όλα τα σχολεία του Νομού Χανίων με τίτλο «ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ» με το εξής περιεχόμενο «Το Δ. Σ της Ε.Λ.Μ.Ε. Χανίων υπενθυμίζει στους συναδέλφους των σχολείων την εισήγηση του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με παρερμηνείες στις περυσινές εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας (Γ2/104071/04/08/2008, Γ2/91109/10/07/2008) για το συγκεκριμένο θέμα που «εναρμονιζόμενο με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των ανεξάρτητων αρχών της χώρας μας» αναφέρει: «Δικαίωμα δε απαλλαγής από το μάθημα αυτό δεν έχουν μόνο οι

3^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

«αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι» αλλά όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, όταν οι γονείς τους ή οι ίδιοι-όταν είναι ενήλικοι –επικαλούνται λόγους συνείδησης με υπεύθυνή τους δήλωσηχωρίς αιτιολόγηση».....». Ενόψει αυτών, οι αιτούντες, καθηγητές-θεολόγοι, και χριστιανοί Ορθόδοξοι, όπως προκύπτει από τα προσκομισθέντα έγγραφα, οι οποίοι υπηρετούν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Ν. Χανίων διδάσκοντας το μάθημα των θρησκευτικών, απηύθυναν προς τον Προϊστάμενο της Δ/σης Δ/βάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων το με αριθμ. πρωτ. 368/27-1-2011 έγγραφο τιτλοφορούμενο ΑΙΤΗΣΗ – ΥΠΟΜΝΗΜΑ – ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ με το εξής περιεχόμενο:{....Κύριε προϊστάμενε. Όπως σας είναι γνωστό, η ΕΛΜΕ Χανίων με το από 21/9/2010 και με αριθμό πρωτοκόλλου 630, έγγραφό της με τίτλο «ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ», το οποίο απευθύνει στους Διευθυντές των σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, υποκαθιστώντας, ως μη έδει, την Πολιτεία και τον θεσμικό ρόλο της Διεύθυνσής σας, επιχειρεί κατά τρόπο άμεσο και παραπλανητικό να δώσει «εντολή» στους Διευθυντές των σχολείων, ότι δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, εκτός των αλλοθρήσκων και ετεροδόξων, έχουν και οι έχοντες πρόβλημα συνείδησης. Η εν λόγω «εγκύκλιος» είναι πρωτοφανής και ως προς την διδασκαλία και ως προς την ουσία της. Ως προς την διαδικασία είναι απαράδεκτη, διότι υποκαθιστά και αντιπoiείται το θεσμικό ρόλο και τις αρμοδιότητες των οργάνων της Πολιτείας (Υπουργείο Παιδείας, Δ/ση Β/θμιας) και ως προς την ουσία είναι αβάσιμη, αναληθής και εξόχως παραπλανητική, δεδομένου ότι υιοθετεί μια απλή γνώμη του Συνηγόρου του Πολίτη, η οποία είναι σε ευθεία αντίθεση με το Σύνταγμα, τους νόμους του Κράτους, τις εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας και με τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας και του ΕΔΔΑ. Το ως άνω έγγραφο-«εγκύκλιος» της ΕΛΜΕ Χανίων-δημιούργησε σύγχυση στους Διευθυντές κάποιων σχολείων με αποτέλεσμα να παρατηρείται το φαινόμενο ομαδικής απαλλαγής μαθητών. Μάλιστα σε ένα σχολείο 200 μαθητών οι απαλλαχθέντες μαθητές από το μάθημα των θρησκευτικών υπερβαίνουν τους τριάντα, με την απλή επίκληση λόγων...συνείδησης ή και χωρίς αυτήν και μάλιστα όχι στην αρχή του έτους, αλλά διαρκούντος αυτού. Τοιουτοτρόπως, δημιουργούνται μεγάλες

λειτουργικές ανωμαλίες στο πρόγραμμα διδασκαλίας, ενώ δεν εφαρμόζεται η οδηγία της υπ' αριθμ. Φ12/977/199744/Γ1-26-8-2008 εγκυκλίου η οποία ορίζει ότι «κατά την ώρα διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος παρακολουθούν υποχρεωτικά τη διδασκαλία διαφορετικού διδακτικού αντικειμένου σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης...». Αυτή η κατάσταση ενεθάρρυνε μαθητές να ζητούν την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών προκειμένου να οικονομούν ως ελεύθερες δύο διδακτικές ώρες εβδομαδιαίως. Πρόκειται για πρόκληση, ηθικά και παιδαγωγικά, απαράδεκτη, οι μαθητές μας να διδάσκονται έμπρακτα μέσα στο χώρο του σχολείου ότι «όταν δεν υπάρχει έλεγχος, έχουν τη δυνατότητα να υπογράφουν ένα ψευδές δημόσιο έγγραφο». Αναφορικά με τη στάση των Διευθυντών των σχολείων, ενώ σε πολλές περιπτώσεις γνωρίζουν ότι οι απαλλαγές αφορούν Ορθόδοξους μαθητές- οι οποίοι για λόγους ιδιοτελείς ζητούν την απαλλαγή- αποδέχονται αυτή την αίτηση, με το ψευδές επιχείρημα ότι οι γονείς, οι οποίοι υπογράφουν έχουν την αποκλειστική ευθύνη. Συμφώνως, όμως, με την απόφαση 3356/1995 του Σ.Τ.Ε. ο Διευθυντής του σχολείου «οφείλει στη σχετική έρευνα, ώστε να διαγνώσει τους πραγματικούς λόγους της άρνησης και να ενεργήσει αναλόγως». Εκ των πραγμάτων, έχετε υπηρεσιακό καθήκον ως Προϊστάμενος, αφενός, να ενημερώσετε στους Διευθυντές των σχολείων, ότι το έγγραφο της ΕΛΜΕ Χανίων δεν έχει ισχύ, ταυτοχρόνως δε παραπληροφορεί, και αφετέρου, να ζητήσετε την εφαρμογή των εγκυκλίων του Υπουργείου, καθώς και τον έλεγχο των ψευδών δηλώσεων, ώστε το δικαίωμα της απαλλαγής να ασκείται αποκλειστικά από εκείνους οι οποίοι σύμφωνα με το νόμο το δικαιούνται, η δε επίκλησή του να μην καταντά εμπαιγμός. Με την ευκαιρία αυτή σας υπενθυμίζουμε τα παρακάτω: 1. Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. με σειρά εγκυκλίων του με τελευταία την υπ' αριθμ. Φ12/977/199744/Γ1-26-2008, η οποία ισχύει μέχρι σήμερα και ουδέποτε έχει ανακληθεί ή τροποποιηθεί, διευκρινίζει, μεταξύ, άλλων, ότι «...μόνο οι μη Ορθόδοξοι μαθητές, δηλ. οι αλλόθρησκοι ή οι ετερόδοξοι δύνανται να απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών για λόγους συνείδησης...» και ότι το μάθημα των θρησκευτικών διδάσκεται υποχρεωτικά σε όλες τις σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. 2. Οι απόψεις του Συνηγόρου του Πολίτη δεν δεσμεύουν τις Κρατικές Υπηρεσίες, όπως δέχεται η νομολογία των δικαστηρίων και συγκεκριμένα του Συμβουλίου της

4^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

Επικρατείας, το οποίο με την 1041/2004 απόφασή του δέχεται επί λέξει «...η σιωπηρή άρνηση της Διοικητικής Αρχής να συμμορφωθεί σε πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτου.....δεν αποτελεί παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας».

3. Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. δεν απεδέχθη τις απόψεις του Σ.Τ.Π. και τις απέρριψε πανηγυρικώς ως αβάσιμες (ίδετε έγγραφο Υπουργού Παιδείας προς το ΣΤΕ υπ' αριθμ. 450/20-11-2008, ομοίως έγγραφο ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ' αριθμ. 77474/Γ2/2-2-2010 ως και υπ' αριθμ. 82493/Γ1/12-7-2010). Επομένως, με το έγγραφό της η ΕΛΜΕ Χανίων παρανομεί και παροτρύνει του Διευθυντές να παρανομήσουν, να πράξουν αντίθετα από τα όσα δέχεται το Υπουργείο, παραβαίνοντας το άρθρο 25 του νόμου 3528/2007 (Υπαλληλικός Κώδιξ). 4. Οι ισχυρισμοί και οι απόψεις του Συνηγόρου του Πολίτη, τους οποίους υιοθετεί αβασάνιστα η ΕΛΜΕ Χανίων είναι νομικώς αβάσιμες και παραπλανητικές, δεδομένου ότι: α) είναι ανακριβής ο ισχυρισμός του Συνηγόρου του Πολίτη, τους οποίους υιοθετεί αβασάνιστα η ΕΛΜΕ Χανίων, είναι νομικώς αβάσιμες και παραπλανητικές, δεδομένου ότι: α) είναι ανακριβής ο ισχυρισμός του, ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επιβάλλει στα Ευρωπαϊκά Κράτη να καταστήσουν το μάθημα των θρησκευτικών προαιρετικό κατ' επιταγή των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Παραθέτουμε χαρακτηριστικό απόσπασμα της από 15-6-2010 αποφάσεως του δικαστηρίου τούτου (υπόθεση Grzelak κατά Πολωνίας προσφυγή No 7710/2002) η οποία μεταξύ των άλλων αναφέρει «....το δικαστήριο επισημαίνει, ότι ανάγεται εις το εθνικό περιθώριο εκτιμήσεως που αναγνωρίζεται εις τα κράτη κατ' άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου No 1 να αποφασίσουν το πώς θα διδάσκεται το μάθημα των θρησκευτικών», εάν δηλαδή θα είναι προαιρετικό ή υποχρεωτικό. Επομένως, ούτε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ούτε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο επέβαλλαν ποτέ σε κάποιο ευρωπαϊκό Κράτος με ποιο σχήμα ή μορφή ή ως υποχρεωτικό ή να μη διδάξει το μάθημα των θρησκευτικών. β) Ούτε ο Συνήγορος του Πολίτη επεκαλέσθη ποτέ κάποια τέτοια απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου η οποία αναφέρεται στο μάθημα των θρησκευτικών. 5. Η υποχρεωτική διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών επιβάλλεται από το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος, ως παγίως δέχεται το ΣΤΕ δια σειράς αποφάσεών του, δια των οποίων προσδιορίζει επιπλέον, ότι το

μάθημα των θρησκευτικών όχι μόνο είναι υποχρεωτικό για τους Ορθόδοξους, αλλά πρέπει να διδάσκεται και εις ικανόν αριθμόν ωρών εβδομαδιαίως (ΣΤΕ 3356/95, 2176/98 κλπ.). Κύριε Προϊστάμενε κατόπιν των ανωτέρω διαμαρτυρούμεθα για τη συνεχιζόμενη παραβίαση της νομιμότητας, η οποία εκτός των άλλων μας προσβάλλει και μας υποβαθμίζει ως επιστήμονες, ως ανθρώπους και ως εκπαιδευτικούς και ζητούμε, όπως προβείτε άμεσα στις επιβαλλόμενες νόμιμες ενέργειες προκειμένου να αποκατασταθεί η νομιμότητα. Στην αντίθετη περίπτωση δηλώνουμε ότι θα αναγκασθούμε να ζητήσουμε τη συνδρομή των αρμοδίων διοικητικών και δικαστικών αρχών». Ο προαναφερόμενος Προϊστάμενος της Δ/σης Δ/βάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων διαβίβασε το ανωτέρω έγγραφο προς το Υπουργείο Δ. Β. Θ. Δ/ση Σπουδών Δ/θμιας (υπόψη κας Μερκούρη) με κοινοποίηση στον Περιφ/κό Δ/ντή Κρήτης Απ. Κλινάκη, τον Προϊστάμενο Επιστημονικής Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Δ/θμιας Εκπ/σης Πολυζωγάκη και στο σχολικό σύμβουλο Θεολόγων Κρήτης Γ. Στριλιγκό, με το υπ' αριθμ. πρωτ. Φ.22/480/1-2-2011 έγγραφό του. Ο Περιφ/κός Δ/ντής Δ/βάθμιας Εκπ/σης Απ. Κλινάκης με το με αριθμ. πρωτ. 699/8-2-2011 έγγραφο προς το Υπ. Π. ΔΒΜΘ ζήτησε διευκρινίσεις σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών, ως προς το οποίο ζήτημα είχαν ζητηθεί οι ίδιες διευκρινίσεις και με το με αριθμ. πρωτ. 5991/4-10-2010 προγενέστερο έγγραφό του αλλά δεν έλαβε απάντηση. Ειδικότερα, με το τελευταίο έγγραφο εντοπίστηκε διαφορετική διατύπωση στην εγκύκλιο Φ12/977/109744/Γ1/26-8-2008 και στις αριθμ. πρωτ. 91109/Γ2/10-7-2008, 104071/Γ2/4-8-2008 καθόσον η πρώτη ορίζει ότι τυγχάνουν απαλλαγής «Οι μη ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι....για λόγους συνείδησης» αναιρώντας, κατά τα αναφερόμενα στο εν λόγω έγγραφο «την πρόβλεψη για μη υποχρεωτική δήλωση της συγκεκριμένης επιλογής, αφού επιβάλλει τη θετική ή αρνητική δήλωση θρησκεύματος, σε αντίθεση με τις διατυπώσεις των άλλων δύο εγκυκλίων που αναφέρονται γενικά σε λόγους συνείδησης και συνεπώς επιφυλάσσουν το δικαίωμα απαλλαγής σε όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, εφόσον οι ίδιοι ή οι γονείς τους είναι ανήλικοι, τους επικαλούνται με υπεύθυνη δήλωση». Επίσης, σύμφωνα με το αριθμ. πρωτ. 243/19-9-2011 έγγραφο προς τους Δ/ντές των σχολικών μονάδων με κοινοποιήσεις στους λοιπούς συναρμόδιους φορείς ο Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Γ. Στριλιγκάς, προέβη σε

5^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

ενημέρωση σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών «1. Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό σύμφωνα με τα ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών. 2. Δικαίωμα απαλλαγής έχουν αποκλειστικά οι μη Ορθόδοξοι δηλαδή οι αλλόδοξοι οι ετερόθρησκοι. 3. Η εγκύκλιος 977/109744/Γ1/26-8-2008 ορίζει τον τρόπο που απασχολούνται οι απαλλασσόμενοι μαθητές». Ενόψει, όμως, του ότι παρήλθαν τρεις μήνες από την υποβολή της ως άνω αίτησης-διαμαρτυρίας χωρίς να λάβουν ρητή απάντηση-απόφαση επ' αυτής από τον αρμόδιο Προϊστάμενο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Χανίων, οι αιτούντες άσκησαν την υπό κρίση αίτηση ακύρωσης. Προβάλλουν δε με αυτή και με το παραδεκτώς κατατεθέν δικόγραφο προσθέτων λόγων, ότι η προσβαλλόμενη παράλειψη, άλλως η σιωπηρή απόρριψη των αναφερόμενων στο υποβληθέν έγγραφό τους, είναι ακυρωτέα α) διότι σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 1566/1986 στην ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης εντάσσεται μεταξύ, άλλων, και η υποχρεωτικότητα της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, β) διότι σύμφωνα με το άρθρο 13 του Συντάγματος δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών έχουν μόνο οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι μαθητές, και όχι οι ορθόδοξοι μαθητές, σε περίπτωση δε υποβολής σχετικής δήλωσης ο Διευθυντής του Σχολείου υποχρεούται να προβεί στην απαλλαγή, μόνο αφού ερευνήσει εάν πράγματι συντρέχουν οι λόγοι για τους οποίους ζητείται η απαλλαγή, γ) ότι εν προκειμένω παραβιάστηκαν άλλως δεν εφαρμόστηκαν διατάξεις της ΕΣΔΑ και οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ, κατά τα ειδικότερα αναφερόμενα στα δικάγραφα και αναπτυσσόμενα με τα παραδεκτώς κατατεθέντα υπομνήματα.

7. Επειδή, η Διοίκηση διατύπωσε τις απόψεις της τόσο επί των λόγων της αίτησης ακύρωσης όσο και επί του δικογράφου προσθέτων λόγων, προβάλλοντας με το υπ' αριθμ. πρωτ. 17672/Γ2/17-2-2012 έγγραφο απόψεων-εισερχόμενο στη Γραμματεία του Δικαστηρίου τούτου με αριθμ. πρωτ. 479/29-2-2012-υπογραφόμενο από το Διευθυντή της Διεύθυνσης Σπουδών Δ/θμιας Εκπαίδευσης Τμήμα Γ'-Μαθητικών Θεμάτων του Υπουργείου Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, ότι το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί υποχρεωτικό μάθημα και διδάσκεται σε όλες τις

σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με τα επίσημα υποχρεωτικά αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα, τα οποία καθορίζονται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Επίσης, προβάλλει με το με αριθμ. πρωτ. 22061/Γ2/1-3-2012 έγγραφο απόψεων-εισερχόμενο στη Γραμματεία του Δικαστηρίου τούτου με αριθμ. πρωτ. 530/7-3-2012-υπογραφόμενο ως άνω ότι α) ο ισχυρισμός των αιτούντων, ότι ο μαθητής οφείλει να αιτιολογήσει την άρνησή του να παρακολουθήσει το μάθημα των θρησκευτικών είναι απορριπτέος λόγω παραβίασης του άρθρου 13 του Συντάγματος, αφού με αυτόν τον τρόπο ο μαθητής θα αποκάλυπτε τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις και β) ότι οι Προϊστάμενοι των Δ/σεων κατά την άσκηση των ανατεθειμένων σε αυτούς καθηκόντων είναι υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν την κείμενη νομοθεσία. Επίσης, κατατέθηκαν, και τα έγγραφα απόψεων του Διευθυντή της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων με το αριθμ. πρωτ. Φ.103/1372/22-2-2012 έγγραφο (εισερχόμενο στη Γραμματεία του Δικαστηρίου τούτου με αριθμ. πρωτ. 421/22-2-2012) καθώς και το έγγραφο Φ. 103/1707/6-3-2012 (εισερχόμενο στη Γραμματεία του Δικαστηρίου τούτου με αριθμ. πρωτ. 525/6-3-2012).

8.Επειδή, εν προκειμένω, το ζήτημα, αν η επί τρίμηνο παράλειψη (η οποία συνεχίστηκε και κατά την κατάθεση της αίτησης ακύρωσης) του Προϊσταμένου της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων στοιχειοθετεί παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας κατά την έννοια του άρθρου 45 παρ. 4 του Π.Δ. 18/1989 (βλ. σκέψη 4^η της παρούσας) συνιστάμενη, εν προκειμένω, ειδικότερα, σε παράλειψη απόφασης επί των ειδικότερων ζητημάτων της υποβληθείσας αίτησης-διαμαρτυρίας των αιτούντων που σχετίζονται με την τοπική και καθ' ύλην αρμοδιότητά του και τη ρύθμιση του προκύψαντος ζητήματος της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, εξαρτάται από το κατά πόσον ο ως άνω Προϊστάμενος έχει την περί τούτου υποχρέωση εκ του νόμου και εάν είναι βάσιμα τα προβαλλόμενα από τους αιτούντες (πρβλ. ΣτΕ 2561/2011, 231/2011, 4457/2010, 3619/2008 κ. ά.).

9.Επειδή, από το ισχύον Σύνταγμα 1975/1986/2001, στην κεφαλίδα του οποίου γίνεται ρητή επίκληση της «Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος» ορίζεται στη διάταξη του άρθρου 3, ότι: «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, που γνωρίζει κεφαλή της τον

6^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. . .». Επίσης, στη διάταξη του άρθρου 13 αυτού (η παράγρ. 1 της οποίας δεν υπόκειται σε αναθεώρηση κατ' άρθρο 110 του Συντάγματος) ορίζεται ότι : "1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3...». Εκ παραλλήλου, στη διάταξη του άρθρου 16 (παρ. 2) του Συντάγματος, ορίζεται ότι : «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Εξάλλου, η Διεθνής Σύμβαση της Ρώμης της 4ης Νοεμβρίου 1950 «περί προασπίσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 (φ. 68' Α) και εκ νέου με το Ν.Δ. 53/1974 (φ. 256' Α) και έχει, ως εκ τούτου, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αυξημένη τυπική ισχύ, με το μεν άρθρο 9 κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, ορίζοντας η πρώτη παράγραφος του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ, ότι «παν πρόσωπον δικαιούται εις...την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν της θρησκείας ή των πεποιθήσεων», η δε δεύτερη παράγραφος του ίδιου άρθρου ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι «η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενο ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και

αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημόσιαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων», ενώ με το άρθρο 2 του πρώτου προσθέτου πρωτοκόλλου ορίζει ειδικότερα τα εξής : «Ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσιν της μόρφωσιν και εκπαιδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις».

10.Επειδή, από το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ Ολ. 2281/2001, βλ. και ΣΤΕ 582/2011 όπου μνημονεύεται η προαναφερθείσα) κρίθηκαν τα εξής: Με το άρθρο 13 του Συντάγματος κατοχυρώνεται ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Το ατομικό αυτό δικαίωμα, που υπόκειται μόνο στους προβλεπόμενους από το ίδιο το Σύνταγμα περιορισμούς, περιλαμβάνει την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αφ' ενός (παραγρ. 1) και την ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων αφ' ετέρου, με ρητή αναφορά στην ανεμπόδιστη άσκηση της λατρείας κάθε γνωστής θρησκείας (παραγρ. 2). Οι διατάξεις της παραγρ. 1 του άρθρου αυτού, με τις οποίες προστατεύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και επιβάλλεται η ίση μεταχείριση, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, στην απόλαυση όχι μόνο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά όλων των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη καθιερώνεται δηλαδή η θρησκευτική ισότητα, είναι διατάξεις θεμελιώδεις, ως μη υποκείμενες, σύμφωνα με το άρθρο 110 παραγρ. 1 του Συντάγματος, σε αναθεώρηση. Εξ άλλου η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης διακηρύσσεται ως απαραβίαστη, χωρίς να τάσσεται κανένας περιορισμός, υποκείμενη συνεπώς μόνον στους περιορισμούς της παραγράφου 4 του άρθρου αυτού, ενώ η ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, υπόκειται επί πλέον στους περιορισμούς που επιβάλλονται από τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, με την οποία προστατεύεται προεχόντως το ενδιάθετο φρόνημα του ατόμου αναφορικά με το θείο από κάθε κρατική επέμβαση, περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα που ακολουθεί ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του. Κανένας δεν μπορεί να εξαναγκασθεί με

7^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

οποιονδήποτε τρόπο, να αποκαλύψει είτε αμέσως είτε εμμέσως, το θρησκειοσύνη ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του, υποχρεούμενος σε πράξεις ή παραλείψεις από τις οποίες θα τεκμαίρεται η ύπαρξη ή η ανυπαρξία τους. Και καμία κρατική αρχή ή κρατικό όργανο δεν επιτρέπεται να επεμβαίνουν στον απαραβίαστο, κατά το Σύνταγμα, χώρο αυτό της συνείδησης του ατόμου και να αναζητούν το θρησκευτικό του φρόνημα, πολύ δε περισσότερο να επιβάλλουν την εξωτερική των όποιων πεποιθήσεων του ατόμου αναφορικά με το θείο. Διάφορο δε είναι το ζήτημα της οικειοθελούς προς τις κρατικές αρχές γνωστοποίησης του θρησκειοσύνης του ατόμου, η οποία όμως γίνεται με πρωτοβουλία του και για την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας. (π.χ. η μη εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων για λόγους συνειδησιακής αντίρρησης, η απαλλαγή από τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών και από συναφείς σχολικές υποχρεώσεις, όπως ο εκκλησιασμός και η ομαδική προσευχή, η ίδρυση ναού ή ευκτηρίου οίκου, η ίδρυση σωματείου θρησκευτικού χαρακτήρα κλπ.).

11.Επειδή, επίσης, κατά τα κριθέντα, από το Συμβούλιο της Επικρατείας, από τις προαναφερθείσες διατάξεις του Συντάγματος αλλά και της Σύμβασης της Ρώμης, ερμηνευόμενες σε συνδυασμό μεταξύ τους, ενόψει και του γνωστού τοις πάσι, ότι η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού πρεσβεύει την Ορθόδοξη Χριστιανική Θρησκεία, (ΣτΕ 2176/1998, 3356/1995, 3533/1986) ως τούτο άλλωστε μαρτυρείται και από την γενομένη στην κεφαλίδα του Συντάγματος, επίκληση της Αγίας Τριάδος, όπως προαναφέρθηκε, σε συνδυασμό με το άρθρο 3 του Συντάγματος, με το οποίον το Ορθόδοξο Χριστιανικό Δόγμα χαρακτηρίζεται ως : «Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα», συνάγεται, (ΣτΕ 2176/1998, 3356/1995) ότι σκοπός της παρεχομένης στα σχολεία παιδείας είναι, μεταξύ των άλλων, και η «ανάπτυξη» σε τουλάχιστον επαρκή βαθμόν, της θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων σύμφωνα με τις αρχές του ορθοδόξου χριστιανικού δόγματος, η διδασκαλία του οποίου είναι, ως εκ τούτου, υποχρεωτική, όπως είναι υποχρεωτική και η παρακολούθηση από τους μαθητές, οι οποίοι ανήκουν στην «κατ' Ανατολάς Ορθόδοξον Χριστιανικήν Εκκλησίαν» του

μαθήματος των θρησκευτικών το οποίο «ενόψει των εκτεθέντων» πρέπει να διδάσκεται σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας (βλ. ΣτΕ 3356/1995, 3533/1986) και επί ικανό αριθμό ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως (με τις προαναφερθείσες αποφάσεις γίνεται παραπομπή και στις διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 2, 5 παρ. 1 εδαφ. α, 6 παρ. 2 εδαφ. β του ν. 1566/1985, ΦΕΚ Α 167 και 2 παρ. 2, 3 παρ. 3 και 4 του Π.Δ. 479/1995, ΦΕΚ Α 170). Σ' αυτή άλλωστε την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των Ελληνοπαίδων αποβλέπουν και οι γονείς τους αντλούντες από την προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος το δικαίωμα αυτό το οποίο, όπως εκτέθηκε, κατοχυρούται ευθέως και από τις προαναφερθείσες διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης, σύμφωνα με τις οποίες οι ίδιοι οι γονείς καθορίζουν την θρησκευτική αγωγή των τέκνων τους επί τη βάση των δικών τους θρησκευτικών πεποιθήσεων (ΣτΕ 2176/1998, όπου μνημονεύεται η ΣτΕ 3356/1995). Και ναι μεν, όπως έχει ήδη επίσης κριθεί (ΣτΕ 3356/1995, 2176/1998) η δημόσια συμμετοχή των μαθητών στην παρακολούθηση από αυτούς του μαθήματος των θρησκευτικών αποτελεί έμπρακτη δήλωση περί των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων δεν έρχεται όμως, εκ τούτου και μόνον, σε αντίθεση με το άρθρο 13 του Συντάγματος, δοθέντος ότι δεν είναι δυνατή η επιβαλλομένη από το άρθρο 16 παρ. 2 αυτού «ανάπτυξη» της θρησκευτικής τους συνείδησης, χωρίς την ως άνω δήλωση περί των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Είναι όμως πρόδηλο, όπως επίσης, με τις ως άνω αποφάσεις έχει κριθεί, ότι εάν ένας ή περισσότεροι μαθητές, άλλως οι γονείς τους, ασκώντας το, κατοχυρωμένο με το άρθρο 13 του Συντάγματος και τις ως άνω διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης, δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, δηλώσουν καθ' οιονδήποτε τρόπο, προς τον Διευθυντή του Σχολείου, ότι για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, δηλαδή διότι είναι ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι ή άθεοι, δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν (οι ως άνω μαθητές) την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών ή να μετάσχουν στις άλλες θρησκευτικές εκδηλώσεις που προβλέπονται από το σχολικό πρόγραμμα, ο Διευθυντής έχει υπηρεσιακό καθήκον, που απορρέει από τις ως άνω διατάξεις, να προβεί αμέσως σε όλες τις αναγκαίες, κατά το νόμο ενέργειες, ούτως ώστε οι μαθητές αυτοί να μη μετέχουν στις πιο πάνω θρησκευτικές εκδηλώσεις και να μην παρακολουθούν την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, χωρίς βεβαίως η αποχή

8^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

τους αυτή να συνεπάγεται για τους ίδιους οποιασδήποτε μορφής σχολική κύρωση π.χ. καταλογισμό απουσιών, μείωση διαγωγής, πειθαρχικές κυρώσεις κ.λ.π. Ακόμα δε και εάν μια τέτοια άρνηση του μαθητή, άλλως των γονέων του, δεν συνοδεύεται από επίκληση λόγων θρησκευτικής συνείδησης ο Διευθυντής έχει και πάλι την υποχρέωση, που απορρέει, από τις αυτές ως άνω διατάξεις, να διερευνήσει μήπως τυχόν η άρνηση αυτή οφείλεται σε τέτοιου είδους λόγους, ούτως ώστε να συμπεριφερθεί αναλόγως, σύμφωνα με όσα εκτίθενται ως άνω. Η έρευνα δε αυτή, όπως επίσης, ως ανωτέρω έχει κριθεί, ως συνέπεια της αντίστοιχης δήλωσης του μαθητή άλλως των γονέων του, περί μη συμμετοχής αυτού στο μάθημα των θρησκευτικών και στις λοιπές θρησκευτικές εκδηλώσεις, ως και η ίδια η δήλωση δεν απαγορεύονται από το άρθρο 13 του Συντάγματος, διότι δεν αποτελούν μέσον προς δίωξη του μαθητή λόγω των διαφόρων ενδεχομένως, θρησκευτικών του πεποιθήσεων, οι οποίες πρέπει πάντως να είναι σεβαστές, αλλά όλως αντιθέτως, αποβλέπουν στο να διευκολύνουν τον μαθητή να απολαύσει «ανεμπόδιστα» την ελευθερία της θρησκευτικής του συνείδησης (βλ. ως άνω ΣτΕ 3356/1995, 2176/1998). Με τέτοιο ακριβώς περιεχόμενο αντιλήφθηκε, εξ άλλου, την έννοια των ανωτέρω διατάξεων και ο κοινός νομοθέτης που γι' αυτό όρισε με την διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 1566/1985 υπό τον τίτλο : «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» (ΦΕΚ 167 Α) ότι: «1. Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές : α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη β) . . .» και με το άρθρο 6 παρ. 2 όρισε, ότι η εκπαίδευση στο Λύκειο «Ιδιαίτερα βοηθεί τους μαθητές :

α) β) Να συνειδητοποιούν την βαθύτερη σημασία του ορθοδόξου χριστιανικού ήθους».

12.Επειδή, τέλος, όπως επίσης έχει κριθεί, προκειμένου να τύχει εφαρμογής η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος και να καταστεί δυνατή η «ανάπτυξης», σε τουλάχιστον επαρκή βαθμό, της θρησκευτικής συνείδησης των προαναφερθέντων μαθητών και μάλιστα σύμφωνα προς τις αρχές της ορθοδόξου χριστιανικής πίστης, επιβάλλεται όπως η Πολιτεία, με τη λήψη των καταλλήλων, κατά περίπτωση, νομοθετικών και κανονιστικών μέτρων, εξασφαλίζει τη διδασκαλία του κατά τα άνω μαθήματος των θρησκευτικών στους εν λόγω μαθητές, όπως με την κατάρτιση των προγραμμάτων διδασκαλίας με ύλη σύμφωνα με το δόγμα της χριστιανικής διδασκαλίας, επί ικανόν αριθμό ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως κλπ. (2176/1998, ΣτΕ 3356/1995).

13.Επειδή, κατ' επίκληση των διατάξεων του άρθρου 7 του Ν. 2527/1997 ΦΕΚ Α'188, με το οποίο τροποποιήθηκε το άρθρο 60 του ισχύοντος Ν. 1566/1985, καθώς και αυτών του άρθρου 24 παρ. 2 περ. γ του προαναφερθέντος νόμου, εκδόθηκε και η απόφαση 21072α/Γ2/2003 του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων {Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.).....(ΦΕΚ Β' 303), η οποία ίσχυε κατά το κρίσιμο σχολικό έτος 2010-2011, βλ. και απόφαση Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων υπ' αριθμ. 113714/Γ2/2011 «Έγκριση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για την Πιλοτική του Εφαρμογή του διδακτικού αντικειμένου Θρησκευτικά ΦΕΚ 2335 Β'/17-11-2011 για το σχολικό έτος 2011-2012}, καθώς και , μεταξύ άλλων, οι αποφάσεις του ίδιου ως άνω Υπουργού υπ' αριθμ. 105954/Γ2/2009 ΦΕΚ Β'1890 για το ημερήσιο Γυμνάσιο και 63447/Γ2/2005 ΦΕΚ Β' 921 για το Ενιαίο Λύκειο, με τις οποίες καθορίστηκε το ωρολόγιο πρόγραμμα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, μεταξύ άλλων, και για το μάθημα των θρησκευτικών, εντασσόμενο ως υποχρεωτικό στα μαθήματα γενικής παιδείας διδασκόμενο επί δίωρο πλην της Γ' Λυκείου, που διδάσκεται μία ώρα, οι ως άνω δε αποφάσεις ίσχυαν κατά την κρίσιμη σχολική περίοδο 2010-2011. Με βάση δε τα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα και το πρόγραμμα σπουδών συντάχθηκαν και τα αντίστοιχα βιβλία του μαθήματος των θρησκευτικών (άρθρο 60 παρ. 2 του Ν. 1566/1985,

9^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

όπως τροποποιήθηκε από την παρ. 3 του άρθρου 7 του Ν. 2525/1987 (ΦΕΚ Α'188).

14.Επειδή, εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 56 του Ν. 1566/1985 ιδρύθηκε στην έδρα κάθε νομού (ή νομαρχιακού διαμερίσματος όπως αναφέρεται) διεύθυνση δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για τη διοίκηση και τον έλεγχο λειτουργίας των γυμνασίων, των γενικών, κλασσικών και τεχνικών - επαγγελματικών λυκείων, των ενιαίων πολυκλαδικών λυκείων και των τεχνικών επαγγελματικών σχολών, δημόσιων και ιδιωτικών, καθώς και του προσωπικού τους, και με το άρθρο 11 περ. Δ' ο διευθυντής σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ως όργανο διοίκησης του σχολείου «1. ... είναι ιδίως υπεύθυνος για την ομαλή λειτουργία του σχολείου, το συντονισμό της σχολικής ζωής, την τήρηση των νόμων, των εγκυκλίων και των υπηρεσιακών εντολών και την εφαρμογή των αποφάσεων του συλλόγου των διδασκόντων, που εκδίδονται σύμφωνα με την υπουργική απόφαση για τις αρμοδιότητες του συλλόγου των διδασκόντων. Μετέχει επίσης στην αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών του σχολείου του και συνεργάζεται με τους σχολικούς συμβούλους». Περαιτέρω, με την υπ' αριθμ. Φ.353.1./324/105657/Δ1 (ΦΕΚ Β'1340/16.10.2002) απόφαση του Υπουργού Παιδείας καθορίστηκαν τα ειδικότερα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες, μεταξύ άλλων, των προϊσταμένων των περιφερειακών υπηρεσιών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και των διευθυντών. Ειδικότερα, οι διευθυντές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατ' άρθρο 14, μεταξύ άλλων, έχουν τη γενική ευθύνη της διοίκησης και του ελέγχου λειτουργίας των σχολικών μονάδων της περιοχής ευθύνης τους, εποπτεύουν, ελέγχουν, συντονίζουν και καθοδηγούν τη λειτουργία των σχολικών μονάδων της ευθύνης τους, επίσης «6. Παρέχουν οδηγίες στους Διευθυντές των σχολικών μονάδων σχετικά με τη διοίκηση και λειτουργία των σχολείων. Αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για καινοτόμες δράσεις και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση, αντιμετωπίζουν ενδεχόμενα κρίσιμα προβλήματα, επιλύουν διαφορές, συμβάλλουν στη σύνθεση ιδεών και απόψεων και αίρουν αμφιβολίες και αμφισβητήσεις. 7. Ενεργούν γενικότερα με γνώμονα την αρχή, ότι η διοίκηση της Εκπαίδευσης πρέπει να ασκείται όχι μόνο με την εφαρμογή νομικών διατάξεων και επιστημονικών αρχών αλλά και με την αντίληψη της υποχρέωσης για την

εξυπηρέτηση των πολιτών και της κοινωνίας. Επίσης, κατ' άρθρο 15 της ίδιας υπουργικής απόφασης με την οποία καθορίζονται τα γενικά καθήκοντα και οι αρμοδιότητές τους «1. Οι Διευθυντές Εκπαίδευσης διαχειρίζονται στον τομέα της ευθύνης τους την εκπαιδευτική πολιτική και υποστηρίζουν από διοικητική άποψη την εφαρμογή των εκπαιδευτικών καινοτομιών οι οποίες εισάγονται στην εκπαίδευση. Φροντίζουν ώστε να γίνεται κατανοητό το περιεχόμενο των καινοτομιών για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους. 2. Ειδικότερα οι Διευθυντές Εκπαίδευσης: α. Ασκοούν τη διοίκηση, εποπτεύουν, καθοδηγούν και συντονίζουν το έργο.....των σχολικών μονάδων, καθώς και των εκπαιδευτικών της περιφέρειάς τους. β. Ενημερώνουν τους Προϊσταμένους των Γραφείων της περιφέρειάς τους, καθώς και τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων της αρμοδιότητάς τους για θέματα που σχετίζονται με τη διοίκηση, την οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου και την αποτελεσματική λειτουργία των σχολικών μονάδων. γ. Είναι διοικητικοί και πειθαρχικοί προϊστάμενοι των Προϊσταμένων των Γραφείων Εκπαίδευσης, των Διευθυντών, σχολικών μονάδων των εκπαιδευτικών και των διοικητικών υπαλλήλων της περιφέρειας ευθύνης τους. Δύνανται να ασκήσουν πειθαρχική δικαιοδοσία και να διατάξουν πειθαρχική διαδικασία επί όλων των εκπαιδευτικών της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης.....ζ. Συσκέπτονται όποτε κρίνουν αναγκαίο, με τους Προϊσταμένους Γραφείων της αρμοδιότητάς τους για θέματα διοίκησης, οργάνωσης και λειτουργίας των σχολικών μονάδων με σκοπό τη βελτίωση συνθηκών της παρεχόμενης εκπαίδευσης και την αντιμετώπιση ενδεχομένων προβλημάτων. θ. Ενημερώνουν τον Περιφερειακό Διευθυντή Εκπαίδευσης για όσα σοβαρά προβλήματα διαταράσσουν τη λειτουργία των σχολικών μονάδων και εισηγούνται τα αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπισή τους.....».

15.Επειδή, από όσα εκτίθενται στις προηγούμενες σκέψεις της παρούσας δηλαδή, από τις διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος 1975/1986/2001, την ισχύουσα κείμενη νομοθεσία, τις κανονιστικές υπουργικές αποφάσεις που εκδόθηκαν, τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και των λοιπών δικαστηρίων της Χώρας καθώς και τις εκδοθείσες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ως προς το μάθημα των θρησκευτικών ερμηνευτικώς συνάγονται τα εξής: Ο συνταγματικός νομοθέτης ουδεμία μεταβολή επέφερε με την

10^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

αναθεώρηση του έτους 2001, διατηρώντας από το Σύνταγμα του έτους 1975 ανέπαφη την επίκληση της « Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος» στην προμετωπίδα του Συντάγματος, επίσης τη διάταξη του άρθρου 3, και στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος την αναφορά, μεταξύ των στόχων της παιδείας, της ανάπτυξης «θρησκευτικής» συνείδησης, επισφραγίζοντας έτσι, ότι ο ελληνικός πολιτισμός εξακολουθεί να τελεί σε οργανική σχέση με την ορθόδοξη παράδοση και αναγνωρίζοντας τον υψηλό παιδαγωγικό ρόλο του μαθήματος των θρησκευτικών, όταν μέσα από το μάθημα αυτό προβάλλεται στο χώρο της ελληνικής παιδείας προεχόντως τόσο ο ορθόδοξος χριστιανικός πολιτισμός όσο και ο τρόπος ζωής της ζωσας για όλους σχεδόν τους Έλληνες εκκλησιαστικής παράδοσης. Συνεπώς, ο ισχύων Καταστατικός Χάρτης της Χώρας μας επιβάλλει την υποχρέωση και το καθήκον στο Κράτος να εξασφαλίζει στους μαθητές εκτός από τη γενική παιδεία και την ανάπτυξη (της εθνικής και) της θρησκευτικής συνείδησης, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται σε επαρκή βαθμό η διδασκαλία του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος. Ο ειδικότερος αυτός σκοπός της παιδείας υλοποιείται με την πρόβλεψη του μαθήματος των θρησκευτικών ως υποχρεωτικού μαθήματος του σχολικού προγράμματος, όπως υποχρεωτική είναι και η παρακολούθηση από τους μαθητές, οι οποίοι ανήκουν στην «κατ' Ανατολάς Ορθόδοξον Χριστιανικήν Εκκλησίαν», του μαθήματος των θρησκευτικών το οποίο, κατά τα ανωτέρω, πρέπει να διδάσκεται προεχόντως σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας {βλ. ΣτΕ 2176/1998, 3356/1995 και σκέψεις 10^η, 11^η και 12^η της παρούσας, επίσης, Δ.Εφ.Αθ. 2704/1987. Πρβλ. ενδεικτικά και Ι. Μ. Κονιδάρης, «Η συνταγματική επιταγή για την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως», π. Σύναξη, τεύχ. 65 (1998) σ. 37, όπου υποστηρίζεται, ότι το μάθημα των θρησκευτικών «πρέπει να εξακολουθήσει να διδάσκεται ως υποχρεωτικό, διότι η Ορθοδοξία αποτελεί διάσταση της εθνικής μας ταυτότητας, είναι συνυφασμένη με την ιστορία του ελληνικού έθνους, αποτελεί ταυτόχρονα πολιτισμικό μέγεθος και ότι το μάθημα βοηθά το μαθητή σε γενικότερους προβληματισμούς...», επίσης, Αν. Ν. Μαρίνου «Το Συμβούλιο της Ευρώπης, η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών και η δημοκρατία» στο www@ecclesia.gr, του ιδίου «περί μαθήματος των Θρησκευτικών», π. Τόλη Δεκέμβριος 2006, σ. 46-51, του ιδίου

«Παρατηρήσεις στο Πρακτικό επεξεργασίας Αριθ. 347/2002, Τμ. Ε' του Συμβουλίου της Επικρατείας» στα Νομοκανονικά 1/2003 εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα σ. 161-165, επίσης, Γ. Ηλ. Κρίππα, «Το Μάθημα των θρησκευτικών από απόψεως νομικής και εγκληματολογικής» π. «Κοινωνία» τ. 2/2011 σ. 162 επ., του ιδίου «Η συνταγματική κατοχύρωση του μαθήματος των θρησκευτικών παρ' ημίν και εν τη αλλοδαπή» π. Θεολογία 71/2001 (τ.1), Αθήνα σ. 211-354, επίσης, Κ. Χ. Χρυσογόνου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σ. 275 επ., του ιδίου «Θρησκευτική εκπαίδευση και επικρατούσα θρησκεία» π. ΤοΣ 1999 σ. 993-1024}. Η εν λόγω ερμηνευτική παραδοχή είναι συμβατή και με την ΕΣΔΑ {βλ. ενδεικτικά, ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Grzelak κατά Πολωνίας της 15ης Ιουνίου 2010, όπου το Δικαστήριο επισημαίνει, ότι ανάγεται στο εθνικό περιθώριο εκτίμησης, που αναγνωρίζεται στα κράτη κατ' άρθρο 2 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου να αποφασίσουν εάν θα εισαγάγουν το μάθημα των θρησκευτικών στα δημόσια σχολεία και ποιο ειδικότερο σύστημα θα υιοθετήσουν, επίσης, ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Folgero and Others κατά Νορβηγίας της 29^{ης} Ιουνίου 2007, όπου το Δικαστήριο, αφού εξέθεσε τη νομολογία του όσον αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 2 του 1^{ου} πρόσθετου πρωτοκόλλου, έκρινε, ότι η ποσοτική υπεροχή της διδασκαλίας της χριστιανικής θρησκείας στο σχολικό πρόγραμμα δεν συνιστά από μόνη της παραβίαση της διάταξης, ενόψει και της σημασίας του χριστιανισμού στην ιστορία και την παράδοση της χώρας, όμως, η μεγάλη ποσοτική υπεροχή σε συνδυασμό με τη θέση στόχων, όπως η χριστιανική και ηθική ανατροφή των μαθητών και η απόκτηση βαθειάς γνώσης της χριστιανικής μόνο θρησκείας σε αντίθεση με τις άλλες θρησκείες και φιλοσοφικά ρεύματα, θα μπορούσε να μην συνιστά παραβίαση της διάταξης μόνο εάν προβλεπόταν ικανοποιητικό σύστημα εξαίρεσης των μαθητών με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις από το επίμαχο μάθημα, (και εν προκειμένω προβλέπεται τέτοια απαλλαγή όπως αναφέρεται σε κατωτέρω εκτιθέμενη σκέψη της παρούσας), επίσης, ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Kjeldsen, Busk, Madsen και Pedersen κατά Δανίας της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1976 και ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Hassan και Eylem Zengin κατά Τουρκίας της 9^{ης} Ιανουαρίου 2008. Σ' αυτές, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι, «το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 2 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου δεν εμποδίζει τα κράτη να μεταδίδουν, με τη διδασκαλία ή την εκπαίδευση, πληροφορίες ή

11^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

γνώσεις, που έχουν, ευθέως ή όχι χαρακτήρα θρησκευτικό ή φιλοσοφικό. Δεν εξουσιοδοτεί επίσης τους γονείς να αντιτίθενται στην ένταξη παρόμοιας διδασκαλίας ή εκπαίδευσης στο σχολικό πρόγραμμα, γιατί διαφορετικά, κάθε καθιερωμένη διδασκαλία θα διέτρεχε τον κίνδυνο να μείνει ανεφάρμοστη...», απαγορεύοντας, το Δικαστήριο στα Κράτη «να ακολουθούν ένα σκοπό υποταγής των παιδιών σε μια θεωρία που να μπορεί να θεωρηθεί ως μη σεβόμενη τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων», επίσης, ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Βαλσάμης και λοιποί κατά Ελλάδος, και πάντως «Για τις ανάγκες του άρθρου 2 του πρώτου πρόσθετου στην ΕΣΔΑ πρωτοκόλλου, πεποιθήσεις των γονέων είναι εκείνες που δεν έρχονται σε αντίθεση με το θεμελιώδες δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση», ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Bernard and others κατά Λουξεμβούργου της 8^{ης} Ιουνίου 1993, διευκρινίζοντας, ότι υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ οι θρησκευτικές πεποιθήσεις έχουν περιεχόμενο ταυτόσημο με τη θρησκεία- ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Cambell et Cosans, 25.2.1982, serie A ar. 48, par. 36, επίσης, βλ. τη συναφή ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Lautsi κατά Ιταλίας της 18^{ης} Μαρτίου 2011 (ανέτρεψε την απόφαση του Τμήματος της 3^{ης} Νοεμβρίου 2009). Με αυτή το Δικαστήριο κρίνει, ότι η έκθεση αυτού του συμβόλου (του Εσταυρωμένου) το οποίο παραπέμπει ευθέως στο χριστιανισμό, στις δημόσιες σχολικές αίθουσες, δίνει μεν στην πλειοψηφική εκκλησία της χώρας μια «υπερισχύουσα παρουσία στο σχολικό περιβάλλον», «αυτό δεν αρκεί ωστόσο για να χαρακτηριστεί ως μια προσπάθεια κατήχησης από την πλευρά του κράτους», υπενθυμίζοντας το Δικαστήριο στο σημείο αυτό mutatis mutandis, τις αποφάσεις του Folgerø και Zengin, οι οποίες προαναφέρθηκαν. Επίσης, βλ. Σύσταση 1720/2005 της Κοινοβουλευτικής Συνδιάσκεψης του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία θεωρεί απαραίτητη θρησκευτική αγωγή με έμφαση στην τοπική θρησκευτική παράδοση, χωρίς όμως να δημιουργούνται προϋποθέσεις μισαλλοδοξίας και φανατισμού και, τέλος, για τα ισχύοντα ως προς το μάθημα των θρησκευτικών σε άλλες χώρες, όπου το υποχρεωτικό αυτού και με περιεχόμενο προεχόντως υπέρ συγκεκριμένου δόγματος απαντάται και σε άλλες χώρες βλ. Ο. ΓΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ «Η Θρησκευτική Εκπαίδευση (ΘΕ) και το Μάθημα των Θρησκευτικών (ΘΜ) στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (απόπειρα χαρτογράφησης με βάση στοιχεία του 2007 και 2008», Νοέμβριος 2008,

http://dide.ach.gr/thriskeftika/news/Grizopoulou_Xartografhsh.doc, επίσης, βλ. <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/analekta/70.pdf> Σ.ΓΙΑΚΓΑΖΟΓΛΟΥ}.

Υπό την ως άνω ερμηνευτική παραδοχή, και σε εκτέλεση της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 16 παρ. 2, όπως ανωτέρω έγινε δεκτό, το μάθημα των θρησκευτικών α) συμβάλλει με τα άλλα μαθήματα, σύμφωνα με τον ισχύοντα Ν. 1566/1985, στην εκπλήρωση του γενικού σκοπού της παιδείας, που είναι εκτός των άλλων, «η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη.....των μαθητών....σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες» (άρθρο 1), και β) εκπληρώνει και τον ειδικό σκοπό που είναι να βοηθά την παιδεία να εκπληρώνει το συνταγματικό σκοπό που είναι η «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών» (άρθρο 16 παρ.3 Σ). Ειδικότερα, με το Ν. 1566/1985 ο ως άνω συνταγματικός σκοπός της ελληνικής παιδείας συγκεκριμενοποιείται ακόμα περισσότερο, στη βοήθεια που παρέχει η παιδεία στους μαθητές, προκειμένου «να διακατέχονται από πίστη στα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης» (άρθρο 1α). Ο ίδιος Ν. εξειδικεύοντας το σκοπό της παιδείας υπογραμμίζει, ότι το σχολείο βοηθά τους μαθητές να εξοικειώνονται «με τις ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, ανθρωπιστικές και άλλες αξίες» ώστε να δυνηθούν με αυτές «να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους», συνειδητοποιώντας «τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες» (άρθρο 6 παρ. 2). Επίσης, στο Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά του 1998, ως σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών ορίζεται η «καλλιέργεια του ορθόδοξου εκκλησιαστικού χριστιανικού φρονήματος και η πορεία της ζωής των μαθητών σύμφωνα με αυτό» καθώς και η καθοδήγησή τους «στη σωστή κοινωνικοποίηση» (βλ. Ενιαίο Λύκειο, Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, εκδ. Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1998, σ. 307). Περαιτέρω, στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.), όπως ρυθμίζεται με την αριθμ. 21072α/Γ2/2003 απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, α) τονίζεται, ότι η σύγχρονη πραγματικότητα «απαιτεί την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, δεξιοτήτων επικοινωνίας, συνεργασίας και συμμετοχής όλων στις σύγχρονες κοινωνικές εξελίξεις.» (βλ. ΦΕΚ Β' 303 σ. 3735), β) επισημαίνεται, ότι «σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, με εμφανή τα

12^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

χαρακτηριστικά της κοινωνικής ρευστότητας, η κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου και η πορεία του προς την αυτογνωσία απαιτούν ευρεία και διαρκή κοινωνική αλληλεπίδραση» (σ. 3736), ότι για την επίτευξη μιας «αρμονικής κοινωνικής ένταξης και συμβίωσης είναι απαραίτητο κάθε άτομο να μάθει να συμβιώνει με τους άλλους σεβόμενο τον πολιτισμό και τη γλώσσα τους», διατηρώντας ωστόσο «την εθνική και πολιτισμική του ταυτότητα μέσα από την ανάπτυξη της εθνικής, πολιτισμικής, γλωσσικής και θρησκευτικής αγωγής» (σ. 3735). Ειδικότερα στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, που αφορά στο μάθημα των θρησκευτικών, αναφέρεται ότι «η θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών, όπως αναγνωρίζεται και διεθνώς, συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής ανάπτυξης και έχει ύψιστη κοινωνική σημασία», υπογραμμίζοντας, ότι το μάθημα των θρησκευτικών «συμβάλλει στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων» (σ. 3867) και ότι με τη διδασκαλία του «οι μαθητές επιδιώκεται να αξιοποιήσουν την προσφορά του μαθήματος, ώστε να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στον σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό και να βοηθηθούν να πάρουν έμπρακτα θέση» (σ. 3893). Περαιτέρω, και υπό την εκδοχή, ότι οι προαναφερθείσες κανονιστικές πράξεις της Πολιτείας για την κατάρτιση του προγράμματος σπουδών (οι εν λόγω πράξεις, όπως εκτίθενται στη 13^η σκέψη της παρούσας υπόκεινται στον ακυρωτικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας και με το υπό κρίση δικόγραφο της αίτησης ακύρωσης δεν προβάλλονται λόγοι παρεμπόπτοντος ελέγχου αυτών) με βάση τα οποία, κατ' άρθρο 60 του Ν.1566/1985, έχουν συγγραφεί τα βιβλία του μαθήματος των θρησκευτικών, εκδίδονται με γνώμονα την ως άνω εκ του Συντάγματος επιβαλλόμενη επιταγή και υλοποιούν τον εκτελεστικό αυτού νόμο 1566/1985, αναγνωρίζεται, όπως επιβάλλεται από το Σύνταγμα, η αξία και η αναγκαιότητα της θρησκευτικής αγωγής στο σχολείο, η οποία επιβάλλεται να μην είναι άσχετη με την κοινωνική, την πολιτισμική και τη θρησκευτική συνείδηση του τόπου στον οποίο οι μαθητές ζουν και αναπτύσσονται. Με αυτό δε το περιεχόμενο (όπως προκύπτει και από τα κατ' επίκληση προσκομισθέντα και αποτελούμενα στοιχεία της δικογραφίας βιβλία του μαθήματος των θρησκευτικών που διδάχθηκαν κατά τη σχολική περίοδο 2010-2011, με ενδεικτική παράθεση του περιεχομένου του βιβλίου Α' Γενικού Λυκείου με τίτλο «ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ

ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ» με τα Κεφάλαια που είναι τα εξής: Α': Η Λατρεία μας διδάσκει την Πίστη, Β': Ιστορία και περιεχόμενο των μυστηρίων, Γ': Σύγχρονοι λειτουργικοί προβληματισμοί, και Ε': Νέες θρησκευτικές διδασκαλίες και λατρείες, με επί μέρους ενότητες: 39. Οι αιρέσεις του 20^{ου} αιώνα. Μια απειλή και μια πρόκληση. 40. Τέσσερα παραδείγματα-προκλήσεις. 41. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά} το μάθημα των θρησκευτικών, και σε συνδυασμό με τη συνταγματική επιταγή περί προστασίας της θρησκευτικής συνείδησης (άρθρο 13 παρ.1 Σ), δεν αντιτίθεται στις απαιτήσεις του πλουραλισμού, της πολυφωνίας και της πολυπολιτισμικότητας (βλ. ΕυρΔΔΑ, Αποφάσεις Folgerø και Zengin, ως ανωτέρω, όπου κρίθηκε ότι αν και το περιεχόμενο του προγράμματος ενός μαθήματος «χριστιανισμού, θρησκείας και φιλοσοφίας», και «θρησκευτικός πολιτισμός και ηθική» αφιέρωναν μεγαλύτερο μέρος στην εκμάθηση του χριστιανισμού και του ισλάμ αντίστοιχα, από ό,τι στις άλλες θρησκείες και φιλοσοφίες, αυτό δεν συνιστούσε καθεαυτό μια παραβίαση των αρχών του πλουραλισμού και της αντικειμενικότητας ούτε οδηγούσε σε κατήχηση, λαμβανομένου υπόψη της θέσης του χριστιανισμού στην ιστορία και στην παράδοση της Νορβηγίας και του ότι η μουσουλμανική θρησκεία ασκείται από την πλειοψηφία του πληθυσμού στην Τουρκία, αντίστοιχα -βλ. παρ. 70-72 απόφασης), αλλά ακριβώς τις θεμελιώνει, ο δε υποχρεωτικός χαρακτήρας του όχι μόνο δεν αναιρεί αλλά επισφραγίζει το σεβασμό των οποιωνδήποτε διαφορετικών πεποιθήσεων, όπως και ιστορικά αναδεικνύεται η μακρά συνύπαρξη με αλλόφυλους και αλλόθρησκους. Περαιτέρω, όμως, σύμφωνα με τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος, (βλ. και το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ καθώς και το άρθρο 2 του 1^{ου} πρόσθετου πρωτοκόλλου) οι άθρησκοι, οι αλλόθρησκοι και οι ετερόδοξοι μαθητές (βλ. και άρθρο 14 παρ. 17 του Ν. 1566/1985, σύμφωνα με το οποίο οι ετερόδοξοι μαθητές, Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες, έχουν μάλιστα τη δυνατότητα διδασκαλίας ιδιαίτερου ομολογιακού θρησκευτικού μαθήματος) έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών αλλά μόνο όταν συντρέχουν στο πρόσωπό τους λόγοι θρησκευτικής συνείδησης τους οποίους οφείλουν να επικαλούνται οι ίδιοι ή οι γονείς τους (ότι δηλαδή είναι άθεοι, αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι). Στην περίπτωση αυτή, οι Διευθυντές των σχολικών μονάδων στα πλαίσια των καθηκόντων τους κατ' εφαρμογή των κείμενων διατάξεων (βλ. σκέψη 14^η της παρούσας) οφείλουν να ελέγξουν τη

13^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

συνδρομή των νομίμων προϋποθέσεων (λόγων) απαλλαγής, ότι δηλαδή πρόκειται για άθεο ή αλλόδοξο ή ετερόθρησκο μαθητή. Τόσο δε η κατά τα ανωτέρω δήλωση όσο και η έρευνα του αληθούς και της ακρίβειας αυτής από το Διευθυντή του σχολείου δεν αντίκειται στο άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, αφού η δήλωση γίνεται με πρωτοβουλία του μαθητή ή του γονέως αυτού και για την άσκηση του δικαιώματος που του αναγνωρίζει η έννομη τάξη για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, (βλ. Ολ. ΣΤΕ 2281/2001 και λοιπές αποφάσεις ΣΤΕ στη σκέψη 11^η της παρούσας, ενδεικτικά, βλ. και Γ.Η.Κρίππα «Αποτελεί ψευδή δήλωση προς δημόσιαν αρχήν η αίτηση απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών υπό ορθόδοξων μαθητών» π. ΕΔΔΔΔ 1/2011 σ. 267 επ.,). Ούτε στο άρθρο 9 παρ. 2 της ΕΣΔΑ αντίκειται, αφού ο εν λόγω περιορισμός προβλέπεται από την παγιωθείσα νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπως εκτίθεται σε προηγούμενη σκέψη, (πρόβλεψη από το νόμο όπου συγκαταλέγεται και η σταθερή νομολογία), με τον περιορισμό αυτό επιδιώκεται θεμιτός σκοπός, που επίσης κατά τη νομολογία του ΣΤΕ είναι να διευκολυνθούν οι εν λόγω μαθητές να απολαύσουν "ανεμπόδιστα" την ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησής τους, αλλά και προς προστασία του δικαιώματος τρίτων που είναι, η κατά τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 16 παρ. 2 ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των ορθόδοξων μαθητών προεχόντως κατά τη χριστιανική διδασκαλία και αυτό (που συνιστά και την αναγκαιότητα του ως άνω περιορισμού σε μια δημοκρατική κοινωνία) υπάγεται στην διακριτική ευχέρεια των ελληνικών αρχών (περιθώριο εκτίμησης) που κατά τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ πρέπει να αναγνωρίζεται στα συμβαλλόμενα κράτη να κρίνουν την ύπαρξη και το βαθμό της ανάγκης του περιορισμού αλλά το περιθώριο αυτό να συμβαδίζει με τον ευρωπαϊκό έλεγχο στους νόμους ή στις αποφάσεις που υπηρετούν τον περιορισμό (βλ. ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Κοκκινάκης κατά Ελλάδος της 25^{ης} Μαΐου 1993 Series Α', 260-Α). Αλλά όπως και η Επιτροπή παραδέχθηκε, τα κράτη είναι σε θέση να εκτιμούν καλύτερα τις εκάστοτε ανάγκες «προστασίας του θρησκευτικού συναισθήματος του πληθυσμού τους» (βλ. ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Λαρίσης και Λοιποί κατά Ελλάδος της 24^{ης} Φεβρουαρίου 1998, βλ. και Γ. Κτιστάκης «Θρησκευτική Ελευθερία και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» 2004 σ. 114 επ., βλ. και

συγκλίνουσα γνώμη του Δικαστή Ροζάκη με την οποία συντάσσεται η Δικαστής VaJic' στην ΕυρΔΔΑ, Απόφαση Lautsi κατά Ιταλίας της 18^{ης} Μαρτίου 2011, μεταξύ άλλων, ότι «...Καθώς η σύνθεση της κοινωνίας μας έχει αλλάξει, το Κράτος δυσκολεύεται ολοένα και περισσότερο να ικανοποιήσει τις ατομικές ανάγκες των γονέων στον τομέα της εκπαίδευσης. Θα έλεγα μάλιστα, ότι η κυριότερη ανησυχία του-και πρόκειται για δικαιολογημένη ανησυχία-θα έπρεπε να είναι να προσφέρει στα παιδιά εκπαίδευση που θα εγγυάται την πλήρη και ολοκληρωμένη ενσωμάτωσή τους εντός της κοινωνίας όπου ζουν και να τα προετοιμάζει όσο το δυνατόν καλύτερα να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις της κοινωνίας αυτής έναντι των μελών της...» σε ΕφημΔΔ-2/2011 σ. 220). Ειδικότερα δε, η ως άνω ενέργεια από μέρους του Διευθυντή επιβάλλεται α) προκειμένου να διαπιστωθεί η τήρηση του προεκτεθέντος συνταγματικού κανόνα του ειδικού σκοπού του μαθήματος των θρησκευτικών που πραγματώνεται με την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών από τους ορθόδοξους μαθητές, ώστε να διασφαλίζεται σ' αυτούς, κατά το Σύνταγμα, σε επαρκή τουλάχιστον βαθμό η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης δια της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών προεχόντως κατά τη χριστιανική διδασκαλία, και υπ' αυτή την έννοια δεν νοείται απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών εντασσόμενο μάλιστα στον κορμό των μαθημάτων γενικής εκπαίδευσης (βλ. σκέψη 13^η της παρούσας) για μαθητή χριστιανό ορθόδοξο για «λόγους θρησκευτικής συνείδησης», αφού η ανάπτυξη αυτής είναι συνταγματική επιταγή δεσμευτική τόσο για την Πολιτεία όσο και για τον αποδέκτη αυτής μαθητή χριστιανό ορθόδοξο που συμπράττει στην υλοποίησή της, σύμφωνα με όσα εκτίθενται και σε προηγούμενη σκέψη, β) προκειμένου να τηρηθεί ο συνταγματικός κανόνας του άρθρου 13 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος, (βλ. και κανόνα του άρθρου 2 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου και του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ), ώστε να διευκολυνθεί ο άθρησκος, αλλόθρησκος ή ετερόδοξος μαθητής, στην άσκηση του δικαιώματός του να απολαύσει "ανεμπόδιστα" την ελευθερία της θρησκευτικής του συνείδησης, ως προς τους οποίους και μόνο, κατ' αυτό τον τρόπο, η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών καθίσταται προαιρετική. Τίθεμένου τέτοιου ζητήματος απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, οι Διευθυντές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ως διοικητικοί και πειθαρχικοί

14^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

Προϊστάμενοι των Διευθυντών των σχολικών μονάδων στα πλαίσια των ως άνω συνταγματικών επιταγών και των κατά νόμο καθηκόντων τους (βλ. σκέψη 13^η της παρούσας) οφείλουν να ελέγχουν την ορθή λειτουργία των σχολείων εποπτεύοντας, ότι οι Διευθυντές των σχολικών μονάδων στην ενάσκηση των υπηρεσιακών καθηκόντων τους ενήργησαν ως ανωτέρω προς τήρηση της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 16 παρ. 2 της υποχρεωτικής παρακολούθησης του μαθήματος των θρησκευτικών από τους μαθητές χριστιανούς ορθόδοξους και προς αποκλεισμό της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών μαθητών για άλλους λόγους πλην αυτών της θρησκευτικής συνείδησης, ενόψει και της ήδη παγιωμένης περί τούτου νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας (βλ. σκέψεις 10^η και 11^η της παρούσας). Συνεπώς, εν προκειμένω, ο Διευθυντής της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων, ενόψει υποβολής ενώπιόν του του με αριθμ. πρωτ. 368/27-1-2011 έγγραφου «αίτησης-υπομνήματος-διαμαρτυρίας» των αιτούντων, όπως τα πραγματικά περιστατικά που εκτίθενται σ' αυτό διαπιστώθηκαν και από τον ίδιο αναφέροντας, ότι μετά από την έρευνα που διενήργησε στα σχολεία (με μεγάλο αριθμό απαλλαγέντων μαθητών) διαπίστωσε, ότι η πλειοψηφία των απαλλαγέντων μαθητών-χρησιμοποιούσε ως πρόσχημα τους λόγους συνείδησης και ζητούσαν απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών (βλ. έγγραφο απόψεων υπ' αριθμ. πρωτ. Φ.10.3/1372/22-2-2012, εισερχόμενο στη Γραμματεία του Δικαστηρίου τούτου με αριθμ. πρωτ. 421/22-2-2012) μη πράττοντας ως ανωτέρω επιλύοντας το ως άνω κρίσιμο ζήτημα σε σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της σφαίρας ελέγχου και ευθύνης του (όπως ρητά προβλέπεται από το άρθρο 14 παρ. 6 της Φ.353/1/324/105657/Δ1 /2002 απόφασης του Υπουργού Παιδείας) όπου διδάσκουν οι αιτούντες και παραλείποντας να αποφανθεί με ρητή εκτελεστή διοικητική πράξη εντός τριμήνου αλλά και μέχρι την κατάθεση της υπό κρίση αίτησης ακύρωσης επί του υποβληθέντος αιτήματος των αιτούντων (και να επιλύσει τα ανακύψαντα ζητήματα, όπως λεπτομερώς εκτίθενται στο προαναφερθέν έγγραφο αυτών), ο εν λόγω Προϊστάμενος, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά στην 5^η σκέψη της παρούσας, παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια, προσβλητή με αίτηση ακύρωσης. Τούτο δε μάλιστα καθόσον η Διοίκηση (με τις προαναφερθείσες τρεις εγκυκλίους, τα έγγραφα των

απόψεων, αλλά και τα έγγραφα των Προϊσταμένων στην ιεραρχία του εκπαιδευτικού συστήματος τα οποία απευθύνθηκαν προς τους Διευθυντές των Διευθύνσεων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όλων των νομών Κρήτης) δέχεται το μάθημα των Θρησκευτικών ως μάθημα υποχρεωτικό, προβάλλοντας (η Διοίκηση) επιπλέον ότι, οι Προϊστάμενοι των Δ/σεων κατά την άσκηση των ανατεθειμένων σε αυτούς καθηκόντων είναι υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν την κείμενη νομοθεσία. Είναι δε, ως εκ τούτου, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα ακυρωτέα η κατά τα ανωτέρω παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας και είναι απορριπτέα όσα προβάλλονται με το υπόμνημα του Ελληνικού Δημοσίου περί απαραδέκτου της αίτησης ακύρωσης, διότι δεν προσβάλλεται με αυτή ατομική διοικητική πράξη ούτε άρνηση έκδοσης ατομικής διοικητικής πράξης, όπως επίσης, απορριπτέα τυγχάνουν και όσα προβάλλονται με τα έγγραφα των απόψεων της Διοίκησης περί αντίθεσης στο άρθρο 13 του Συντάγματος.

16.Επειδή, κατ' ακολουθία, η εν λόγω αίτηση πρέπει να γίνει δεκτή και να καταδικασθεί το Ελληνικό Δημόσιο στη δικαστική δαπάνη των αιτούντων κατά το συνολικό ποσό των 500 ευρώ (άρθρο 275 του ν. 2717/1999 - ΦΕΚ 97 Α', που εφαρμόζεται βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 περ. στ του ν. 702/1977 - ΦΕΚ 268 Α', όπως ισχύει μετά το άρθρο 50 του ν. 3659/2008 - ΦΕΚ 77 σε συνδ. με Α'1117864/2297/Α0012 κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας -Οικονομικών και Δικαιοσύνης, φ. Β' 2422).

ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ

Δέχεται την αίτηση.

Ακυρώνει, ως παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας, την σιωπηρή άρνηση του Διευθυντή της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χανίων να αποφανθεί επί της υπ' αριθμ. 368-22.1/27-1-2011 αίτησης των αιτούντων περί επίλυσης του ζητήματος απαλλαγής των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών, κατά το αιτιολογικό.

Καταδικάζει το Ελληνικό Δημόσιο στη δικαστική δαπάνη των αιτούντων στο συνολικό ποσό των πεντακοσίων (500) ευρώ.

Κρίθηκε, αποφασίστηκε στα Χανιά στις 13 Σεπτεμβρίου και στις 17 Οκτωβρίου 2012.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ

15^ο φύλλο της 115/2012 απόφασης

Η απόφαση δημοσιεύθηκε στον ίδιο τόπο σε έκτακτη δημόσια συνεδρίαση στις 11 Δεκεμβρίου 2012 με τη σύνθεση που αναγράφεται στα πρακτικά.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ

Η ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

ΠΑΓΩΝΑ ΣΕΡΓΑΚΗ

Ακριβές αντίγραφο

Χανιά... 14-12-2012

Γραμματέας

Π. ΣΕΡΓΑΚΗ